

Barabás István

Magyar zene román lexikonban

Puliszka-induló — ötlik szemembe a dal meghökkentő címe. Hol, mikor, kinek a tollából, zongorájából született, és miképpen bukkanhatunk nyomára? Megéri a kutakodás fáradságait, hiszen művelődéstörténetünk bogrács-ihletésű gyöngyszemét gyanítom benne. Nosza, elő tehát a romániai zene mindentudó lexikonát, és ennek 3. kötetében rábukkanok a temesvári Győri Emilre. Született 1884-ben, 1929-ben szerepel a Romániai Zeneszerzők Szövetségének tagjai között. Életművéből fennmaradt két operett (*Meghalok utánad*, ill. *Akadályverseny*), számtalan táncdal, románc, valamint az említett *Puliszka-induló*. A forrás, ahol mindez sokkal részletesebben adatolva található: dr. Viorel Cosma egyetemi tanár *Muzzični din România* című, 1989-től kezdődően, húsz év alatt kilenc kötetbe foglalt lexikonja, erről lesz szó az alábbiakban.

Fölkerestem a szerzőt bukaresti lakásán, amely inkább dokumentációs könyvtár benyomását kelti: csaknem száz (!) saját kötet (monográfia, tankönyv, lexikon, publicisztika, levelezés) nyersanyaga mintegy hatmillió cédulába, újságkivágatba foglalva, mellette számtalan levél, plakát, műsorfüzet, meghívó, névjegykártya, folyóirat, fénykép. Cosma professzor 1946 óta (mikor tanári munkája mellett írásba kezdett) naponta hajnaltól napestig dolgozik ebben a zsúfolt környezetben, kikapcsolódást csak egyetemi munkája, a koncertek, egyéb rendezvények és természetesen a család jelentenek számára.

Röviden életútjáról: Temesváron született 1923-ban. Elmondja, hogy gyermekkorában az utcán együtt játszadozott román, magyar, német, szerb pajtásai-val, fesztelenül váltottak át egymás anyanyelvére, ugyanezt tapasztalta orvos édesapja rendelőjében, baráti körében, azóta érzi sajátjának a nemzeti kisebbségek kultúráját is. Tegyem hozzá: ez a vonzalom magyarázza, hogy később könyveket, alapvető tanulmányokat szentelt Kájon Jánosnak, Erkel Ferencnek, Bartóknak, Kodálynak; ilyen irányú kutatásai Magyarországon is megjelentek, a szakma elismerését két állami kitüntetés jelzi. Édesapja korai halála után Bukarestben tanult tovább, konzervatóriumi diplomája megszerzése után ugyanott folytatta pályafutását, mígnem eljutott a professzori, majd doktori fokozatig. Mint kiemelkedően kedves emléket idézi fel a napot, amikor lakásán meglátogatta Kodály Zoltánt, és beszámolt neki zenetörténeti, lexikonszerkesztői kutatómunkájáról, magyar és román zenészek kapcsolatairól. Volt is miről, amit bizo-

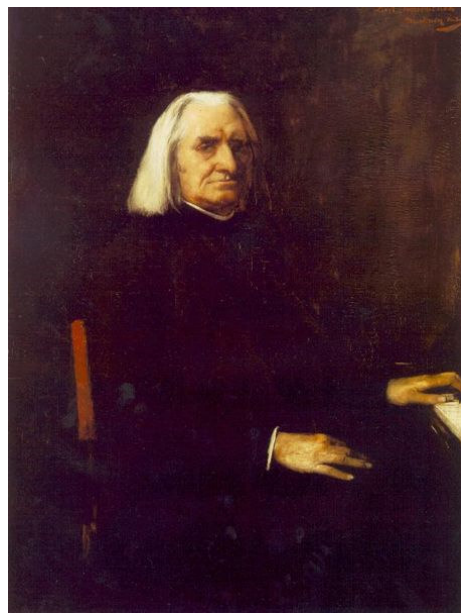
nyít, hogy ezt a témakört bőven adatolja Viorel Cosma, és itt nem csupán a csúcokra gondolok (Enescu, Bartók és Kodály közismert barátsága), hanem lexikonának szócikkeire is, ezekből idézek két példát. Octavian Beu (1893–1964) szebeni muzikológus Budapesten tanult és doktorált, majd tökéletes magyar nyelvtudásának köszönhetően, saját levéltári felfedezéseire alapozó tanulmányokkal gazdagította Liszt Ferenc és Bartók Béla életművének szakirodalmát. Ugyancsak a lexikon 1. kötetében szerepel Nicolae Bretan (1887–1968) is. Miután a budapesti zeneakadémián, majd a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalomból diplomázott, operaénekes és karmester volt, mellékesen nagy költőink — Vörösmarty, Vajda János, Ady, Kosztolányi, Reményik Sándor stb. — verseit zenésítette meg és aratott sikert előadásukkal. Mellékesen: a neki szentelt címszó érdekes színfoltja, hogy *A csúcsai kert* című dalát Csinszka szövegére komponálta.

A magyarok adattára Oláh Miklóstól, Kájoni Jánostól közelít a jelenhez, hogy a derékhad (Bács Lajos, Ligeti György, Lakatos István, Kurtág György, Kallós Zoltán, Jagamas János, Csire József, László Ferenc, Oláh Tibor, Delly-Szabó Géza, Amirás Gábor stb.) után eljusson a legfiatalabb nemzedékhez, amelyet Magyar Zita (sz. 1965) és Lászlóffy Zsolt (1973) képvisel. A hargitai tájak szülöttjei közül jelen van Jodál Gábor, Márkos Albert, Zoltán Aladár, László-Bakk Anikó, László Árpád, Kerestély Zsolt. (Felhívtam a szerző figyelmét, hogy sajnos hiányzik — pedig kétségtelen érdemeiért itt volna a helye — a székelyudvarhelyi Bodurian zeneművész dinasztia és Haáz Sándor). Terjedelmét tekintve, leghosszabb a László Ferenc (1937–2010) professzornak szentelt címszó (nyolc teljes oldal, fényképpel), őt követi Lakatos István (1895–1989) kolozsvári muzikológus, hegedűművész, egyetemi tanár hat oldal adathalmazzal. A legrövidebb címszót (három-három sort) kapta Nagy Ede és Nagy Károly. A szócikkek felépítése: életrajz, zenei tanulmányok, mesterek, szakmai pályakép, kitüntetések, díjak, alkotások műfajonként, kapcsolódó bibliográfia a hazai és külföldi szakirodalmából, sajtóból. A rendkívüli személyiségek (Kájoni János, Adolf Flechtenmacher, George Enescu, Lakatos István stb.) címszavát a szerző rövid, miniesszének is beillő értékeléssel zárja. Az életrajzok sok esetben kész regénytémák. Josef Herfner eredeti nevén Esterházy József, Pozsonyban látott napvilágot (1795) és Iaşiban halt meg (1865). Apja, Esterházy herceg nemcsak hogy kitagadta fiát, amiért rangján alul házasodott (olasz operaénekesnőt vett feleségül), hanem megtiltotta azt is, hogy a család nevét használja. Mint olaszországi neves karmester és hegedűművész, meghívást kapott Iaşiba, itt komponálta műveit, tanított, látogatta az előkelő bojárházakat, miközben fia a román hadsereg tábornoka lett. Anyanyelvét, származását azoban soha nem tagadta meg, amit bizonyít a Kolozsváron megjelent *Magyarország szerepe a román színházi és zenei kultúra fejlődésében* című tanulmánya (érdemes volna felkutatni). Nem kevésbé fordulatos életútja volt Hübsch Ede zeneszerzőnek is. Magyarországon született (1833),

Sinaian hunyt el (1894). Prágai és bécsi tanulmányok után az osztrák császári udvar zenekarában hegedült, innen (bizonyára meghívásnak eleget téve) merész kanyarral Bukarestben kötött ki, ahol őrnagyi rangban a katonai fúvószenekarok főparancsnoka lett, hegedűművészként pedig bejáratos a királyi család sinaiai Peles kastélyába. Indulókat, vokál-szimfonikus műveket szerzett, de ami a legfontosabb: Vasile Alecsandri *Trăiască Regele...* kezdetű versét ő zenésítette meg 1861-ben, hogy azután, 1947-ig Románia leghosszabb életű himnusza legyen.

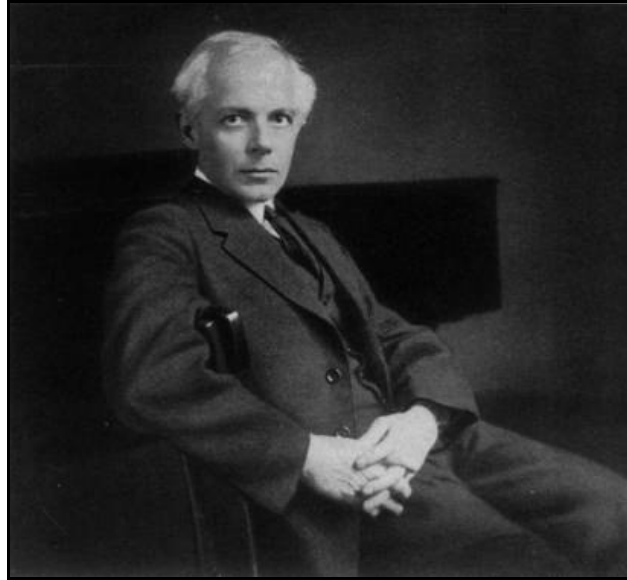
Erkel Ferenc (1810–1893)
Barabás Miklós kőrajza 1845-ből

Liszt Ferenc (1811–1886)
Munkácsy Mihály festménye (1886)

Lapozzuk tovább a rendhagyó sorsokat. Füredi László 1928-ban született Aradon, Magyarországon tanult, de pályafutását Temesváron kezdte. Innen kivándorolt Izraelbe, majd az ENSZ-nek egy bécsi zeneiskolájában hegedűt tanított. 1994-ben a Nordrhein — Westfalen Land német-román baráti társaság elnöke lett. Közben Tel-Avivban kiadta *A zene mosolya* című zsidó anekdotagyűjteményét, ezt a jelenleg szintén Izraelben élő, volt kolozsvári színházi rendező, Rappaport Ottó méltatta igen nagy elismeréssel a *Jediot Achront* szakfolyóiratban. (...) Más előjellel lehetne regényhős Ion Mânzatu (1905–1986), aki Nello Juan Manzatti néven szerepel a lexikonban. Zenét tanult Bukarestben, de a háború idején félbehagyata, hogy bekapcsolódhassék a legionárius mozgalomba, így került végül Milánóba, ahol Mussolini fasiszta pártjának írt lelkesítő indulókat. Gazdag életművéből megragadja figyelmünket az *Imnul românilor secuizaji* (Elszékelyesített románok himnusza) című alkotása 1940-ből. A zene nem mindig hozott akkora jövedelmet művelőinek, hogy abból megéljenek. Ezt a bőrén érezte Francisc Hubic (1883–1947) is. Budapesten Bartók és Kodály tanítványa volt,

közben a teológián és a bölcsészeti karon, sőt a testnevelési főiskolán is szerzett diplomát. Nem csoda tehát, hogy miután Nagyváradra költözött, mint görög katolikus pap, karmester, irodalmár és tornatanár kereste kenyerét, miközben szép vallásos zenét írt, neve ezzel vált ismertté.

Bartók Béla (1881–1945)

Az alkotások címei is olyan tarka képet mutatnak, hogy helyenként valószínűleg elszórakoztatják az olvasót. Nyomon követhetjük például, milyen gyökeresen változott a repertoár a két legutóbbi rendszerváltozás után. A képlet valahogy így fest: 1945-ig egyházi zene, utána kommunista induló, 1989 után visszatérés a valláshoz. (...) Néhány példa mindennél többet mond. Ștefan Kardos (szülővárosában, Nagyváradon István volt, de Bukarestbe kerülve, elfelejtette) 1938-ban zsoltárokat komponált, de 1951-ből fennmaradt *Dal Sztálin elvtárshoz* című vallomása, hogy azután haláláig (1993) számtalan táncdallal arasson sikert. (...)

A fentiekből kiderül, hogy Viorel Cosma a könnyűzenét is bevette lexikonába. Ennek köszönhetően végig, a kilenc kötetben, a román könnyűzene énekesek mellett jól megférnek magyar kollegáik is, mint például Goldner Ernő, Boros Zoltán, Körössy Jancsi, Józsa Erika, Imre Sándor és mások. A muzikológia művelői között méltán kapott helyet Benkő András, Lakatos István, László Ferenc, László-Bakk Anikó, a folklór műfajában Kallós Zoltán, Almási István, Mitruly Miklós, Fejér Kálmán, Jagamas János, Hubbes Walter. A bibliográfiából megtudjuk azt is, egy-egy folklórgyűjteményről kik, mikor hol közöltek véleményt; a szerzők között olyan tekintélyek szerepelnek, mint Szabó T. Attila, Domokos Pál Péter, Szenik Ilona, Angi István stb. Még a napilapok is jelen vannak a bibli-

ografiában: a *Hargita* hasábjain 1968-ban Hajdú Ingeborg közölt cikket Kájoni Jánosról, 1976-ban Béres Katalin a *Művelődés*-ben Birtalan Józsefről és így tovább. A szakfolyóiratokból: Pintér Lajos 1979-ben a *Magyar Zenében* tanulmányt közölt Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus*-ának temesvári bemutatójáról, Valentina Dediu bukaresti egyetemi tanár 1998-ban a *Muzica* hasábjain Kurtág Györgyről stb. De Viorel Cosma vállatóra fogott könyveket, tanulmányokat is: magyarok esetében a csíkszeredai (Pallas-Akadémia kiadó) és a nagyváradi (Scripta) *Ki kicsoda* adattárát, az *Erdélyi lexikont*, magyarországi, német, osztrák, angol hasonló kiadványokat, a német zenészek arckép-csarnokához Franz Metz, a zsidókéhoz Iulian Schwartz és Isidor Weinberg monográfiái segítették hozzá.

A népdalgyűjtő Kodály Zoltán (1882–1967)

Viorel Cosmának előzőleg több kislexikona is megjelent, 1965-ben például a *Muziciens románi*. Megkérdeztem: a terjedelmen kívül milyen változásokat hozott legújabb műve? Válaszában elsőnek az egykori tabu témákat említi, vagyis amelyek 1989 előtt tilalom alatt állottak: a vallásos zene, Besszarábia, az előző himnuszok, a román királyi családhoz fűződő zenei élet (többek között Enescu szerepe). Úgyszintén újat hozott az emigráció bemutatásával is. Ki ne emlékezne, hogy a külföldön maradt vagy akár törvényes úton távozottaknak a nevét sem volt szabad említeni. Márpedig, a romániai zene körképe nem lehet teljes az idegenbe szakadt, olyan személyiségek nélkül, mint (...) Várady Júlia, Ioan Hollender, Kónya Dénes, Acél Ervin, Ligeti György, Huber Károly stb.

Külön vonzereje a lexikonnak a címek egzotikuma. Matolcsy Miklós címszavában szerepel *A vasöntő dala*, mellette *Az én szerelmesem* című keringő. Hirsch

Emilnél jól megfér egymás mellett magyarországi filmzene és az idősebb nemzedék körében szállóigévé vált *S-a făcut lumină-n sat* (1951), utalással a falvainkat elárasztó „Iljics lámpái”-ra. Kálmán Andor Budapesten, New Yorkban közölt vallásos zenét, hazatérve Temesvárra, megalkotta *Așt îișente Gheorghiu-Dej*, valamint *A șeretôm traktorista* című dalait. Vonzó olvasmányá teszi a lexikont az is, hogy ismert neveket fedezhetünk fel színpadi játékok librettóírói között: Bárd Oszkár, Jánosházy György, Csire Gabriella, Hencz József és mások.

A lexikonba zsúfolt, szédítő mennyiségű adat okán elkerülhetetlennek éreztem, hogy látogatásom végén megkérdezzem Viorel Cosma professzortól: hat évtizedes, hangyaszorgalmú robotja folyamán milyen sajátos nehézségekkel, buktatókkal találta szembe magát? Érzékeny pontot érinthettem, mert sóhajtva túrt bele ősz hajába, majd módszeresen — ahogy mindig dolgozik — elmondta az okokat, amelyek megkeserítik hétköznapijait. A visszakapott kérdőíveken elég gyakran találkozok gyanús adatokkal, ezeket mindig leellenőrzi. Így derült ki például, hogy egy idős művész nő már születése előtt megtanult zongorázni, persze ha hitelt adunk az általa bevallott életkorának. Különösen nehéz a korabeli sajtóban felkutatni, kik rejtőznek a különböző álnevek alatt. Egyik elriasztó példa a temesvári születésű (1884) Győri Emil, akinek művei ilyen nevek alatt is napvilágot láttak: Traian Cornea, Henry Clerk, André Duroi, Pueblo del Cazartas, Máthé Elek, Joó Péter — ez mind aszerint, hogy műveit melyik országban kínálta eladásra. Némely asszonyok esetében az okoz gondot, hogy ahányszor férjhez mentek, annyiszor változtattak nevet.

Mindent egybevetve, Viorel Cosma lexikonjának kilenc kötete a romániai — és ezen belül a magyar — zenének olyan átfogó körképe, amelyet mai és jövőző kutatók nem hagyhatnak figyelmen kívül már csak azért sem, mert — amint fentebb láttuk — tálcán kínálja az alkotókra vonatkozó bibliográfiát. Segíti a kutatókat az is, hogy a szócikkekben mindegyre nyílnak kikapuk más tudományágak, többnyire a történelem, néprajz, irodalom felé. Kájoni János és Georg Krauss kapcsán például feltűnik Bethlen Gábor gyulafehérvári fejedelmi udvara, Gyergyószárhegy, Csíksomlyó, és a példákat hosszan sorolhatnám tovább. Kétségtelen dokumentum értéke okán megbízható forrásként ajánlom tehát olvasóink figyelmébe úgy is, mint a romániai magyar zene mind ez ideig legteljesebb, szakszerűen összeállított adatbázisát.

Málnási Ferenc

Nagy Pál: Betűvetés mezején

Írókról, írásokról

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Székelyudvarhely, 2010.

Sok esztendőös szerkesztői múlttal a háta mögött, nyugdíjas irodalmárként ma is folyamatosan dolgozik. Jelenlegi munkái közül a leglátványosabb a Mentor Kiadónál megjelenő Wass Albert-életműsorozat szerkesztése.

Miután évtizedekig mások írásait gondozta, rendszerezte sajtó alá, Nagy Pál most „saját termését gyűjtögeti be”, fogalmazta meg Bölöni Domokos, amikor Marosvásárhelyen, a *Betűvetés mezején* című kötetét mutatta be az olvasóknak. A könyvben olyan sikeres költőkre, írókra emlékezik Nagy Pál, akikkel együtt dolgozott, akik érzelmileg közel álltak hozzá.

A sort a Molter Károlyról szóló emlékezés nyitja, aki európai publicisztikát mívelt Morvay Zoltán 1918–1926 között megjelentetett *Tükör* című hetilapjában. Az 1918 és 1925 között a romániai magyar publicisztika egyik legrangosabb teljesítménye látott napvilágot Molter Károly tollából, ennek igazi jelentőségét a *Buborékbarré* című kötetének megjelenése után mérhetjük fel, Nagy Pállal együtt.

Szenczei László *A halál tanítványa* című regénye Apáczai Csere János életét tárgyalja, akinek a sorsa, példája jellegzetesen erdélyi sors és példa, mert fegyverek zajában az iskolák fölöttébb szükséges voltára figyelmeztetett, s a honi kultúra felemelő erejét hangsúlyozta, s ezért érezzük a szerzővel és az ismertetés írójával együtt szívünkhöz, szellemünkhöz oly igen közelállónak a nagy pedagógust.

Horváth István *Kipergett magvak* című regényét rendezte sajtó alá Cseke Péter, aki a szerző eredeti intencióit leginkább megközelítő szövegeket válogatta a kötetbe, helyreigazítva a szerkesztői „javítások”, lektori beavatkozások következményeit, pl. a *Csali gróf* elbeszélés változatát. Nagy Pál szerint Horváth István írói műhelyének eddig alig ismert sarkaiba kaphatunk bepillantást, s a tovatűnt idők irodalmi közállapotaira is...

Szépréti Lilla *Régi és új világ* című riportgyűjteményéről szólva Nagy Pál Sütő Andrást idézi, aki „eszméltető” munkának nevezte a kötetet, amely úgy világít be „az Időben és sorsunkat meghatározó Térben” leélt századok lelkületébe, hogy

